

Chr. Cramers Forslag 1755 til en Forbedring af Købstædernes Skolevæsen.

Ved fhv. Skoledirektør Joakim Larsen.

Den som Regnebogsforfatter bekendte Christian Cramer (1699—1764), Regne- og Skrivemester i Aarhus og Klokker ved Byens Domkirke, var ikke alene en dygtig Lærer, hvis *Arithmetica tyronica*, der udkom i 1ste Oplag 1735, i henved 100 Aar bevarede sin dominerende Plads i danske Skoler, men besad tillige en for sin Tid sjælden pædagogisk Indsigt, der baade fremtræder i flere Bemærkninger i Fortalerne til hans forskellige Lærebøger i Regning, Geometri og Navigation, og tillige har givet sig Udtryk i et ret indgaaende Forslag til en Reform af Købstædernes Skolevæsen. Cramer havde ikke blot et klart Blik for de svage Sider ved Skolerne, men vidste ogsaa at pege paa Midler, som efter den Tids Forhold vilde have afhjulpet de føleligste Mangler.

Cramer vilde have Skolepligten overholdt, bestemte Ferier og bedre Disciplin. Efter Alder og Modenhed skulde Børnene sondres i Forskoler (»Læseskoler«) og Hovedskoler (»Skrive- og Regneskoler«), og Klasseundervisning efter forstandige Metoder afløse Enkeltmandsundervisningen. Af nye Fag optoges Bibelhistorie, Retskrivning og Geometri, og ved »Undermestrenes« praktiske Øvelse i Skolen skabtes en Art Læreruddannelse, hvad der hidtil var ukendt. Om Børnenes Fremgang burde Skoletilsynet overbevise sig ved Eksamen til bestemte Tider. Endelig krævede han ordentlige Skolebygninger med rigelig Luft og Lys i Stedet for de lejede og ofte daarlige Lokaler, som brugtes i de fleste Byer. Alle disse Reformkrav skulde optages i en Skolelov for Købstæderne, Mage til den,

som var udstedt for Landsognene d. 23. Jan. 1739. Unægtelig vilde det koste Penge; men disse vilde ved en bedre Undervisning og Opdragelse spares i Udgifterne til Fattigvæsenet. Vel led Forslaget af Ensidigheder, saaledes naar Cramer ønsker, at Skrive- og Regnemestre tillige skulde være Klokkere, eller overdriver Betydningen af sit Yndlingsfag Geometrien, og han var endnu ikke naaet til at opfatte Folkeundervisningen som en Samfundssag, der skulde være gratis for alle, men Forslaget indeholdt dog saa fortræffelige Tanker, at hvis det var blevet iværksat, vilde Skolen være gaaet et mægtigt Skridt fremad. Først ved Skoleordningen af 1814 gennemførtes de fleste af Cramers Reformers. Men en Skolemand, som er et Par Menneskealldre forud for sin Tid, fortjener nok, at man opfrisker Mindet om ham.

Cramers Forslag foreligger i to næsten ganske enslydende Affattelser: den ene i en Memorial til Kongen 1754, den anden i en Skrivelse til Aarhus Stiftsøvrighed Aaret efter. I Henvendelsen til Frederik V, der som Bilag ledsagedes af nogle af Cramers Skolebøger for at vise hans Interesse for Skolen, søger han at paavise Nødvendigheden af en Forordning om Købstadskolen i Lighed med den, som 1739 var bleven udstedt for Skolerne paa Landet. Derfor udbad Kongen sig en Forestilling i denne Sag af Kancelliet, og efter at dette havde modtaget Universitetets Udtalelse om, at elementær Matematikundervisning var meget vel paa sin Plads i Købstædernes danske Skoler, anmodede det alle Stiftsøvrigheder i Danmark og Norge om at erklære sig over Cramers Forslag for derefter at sende hele Sagen til Generalkirkeinspektionen. Desværre haves disse Erklæringer ikke, men selve Forslaget, der findes i Rigsarkivet og i Aalborg Bispearkiv, er nedenfor gengivet in extenso som det eneste Reformforslag i sin Art for Oplysningstiden. Den snaksomme Bredde i enkelte Afsnit hørte jo Tiden til.

Uagtet der ikke kom noget praktisk ud af Forslaget, kunde Cramer dog ikke opgive sine Reformønsker. Blandt Bilagene til den Indberetning om Skolevæsenet i Aarhus, som herfra ligesom fra de øvrige Købstæder i Henhold til Kabinettsordre af 17. December 1783 indsendtes til Kancelliet det følgende Aar, findes et Forslag til en »Anordning om de danske Skoler i Aarhus« som Cramer senere, men uvist naar, har indsendt til Byens Magistrat i Haab om, at det skulde

blive iværksat. Dette skete dog ikke, men da »Anordningen« indeholder i kort Begreb Cramers Tanker, overført paa Forholdene i Aarhus, meddeles den her som et Tillæg til Hovedforslaget. Hvad Formen angaar, er den affattet, som om den var udstedt af Byens Skoletilsyn.

(Danske Kancelli: Henlagte Sager. Thottske Samlinger. Fol. 697. — Samme: Supplikprotokol 1754, II, Nr. 1118. — Samme: Brevbog 1755, S. 407. — Samme: Indber. om Købstædernes Skolevæsen i Henh. til Kabinetsordre 17. Dec. 1783. — Nørrejylland Landsarkiv: Aalborg Bispearkiv, Pk. Nr. 412.)

Deris Excellence

Høyvelbaarne Hr. Cammer-Herre

Naadige Hr. Stift Befalings Mand,

Deris Høyærværdighed

Høyædle, Høyærværdige og Høylærde

Hr. Biscop!

Ifølge Deris naadige Ordre vorder herved underdanigst insinueret en Extract af de, i min allerunderdanigste Memorial af 31. Aug. 1754 erindrede Betænkninger om Kiøbstæd-Skoelers slette Tilstand og Middel til deres Forbedring. Naadige Høybydende Høye Øvrighed! Saa længe det staaer fast: Usus facit magistrum og en publique Kiøbstæd-Skolehold er saadan en Sag, ved hvilken Ministre, Biscoper, Professorer, Provster, Magistrater og Præster ingen Øvelse have havd, Saa haaber jeg underdanigst, at det ikke unaadig optages, at jeg, qvem Jupiter fecit Præceptorem, med underdanigst Frihed anfører, hvad nogle og 30 Aars Erfaring om disse smaae, dog vigtige Ting mig haver overbevist, underdanigst haabende, at mine Remarquer og Skole-Tanker i det mindste kand anledige den Høye Øvrighed til nærmere Eftertanke i denne for Fæderne Landet saa betydelige Sag. Behager det Hans Majest. ved en Commission at regulere Kiøbstæd Skoeler ligesom Landsbye Skoeler ved en Forord-

ning 1739 blev sadt i Stand¹⁾, saa haaber Ieg, at mine allerunderdanigste Betænkninger, og især hvad Ieg til en Instrux § 51 etc. foreslaaer, skal befindes nyttig og nødvendig. Men Nødvendigheden er aldrig saa snart tilstaaet, førend Umueligheden i itzige Skoelernes Tilstand er Øyensynlig og følgelig en Reformation høyst nødvendig, især at Læse Skoeler bliver anordnet, paa det der i Regne og Skrive Skoeler kand blive Tiid og Roe til at udrette noget med den større Ungdom. Men ligesom den udgangne Invitations Plan har anlediget mig at være noget udførlig: thi Ieg holder Skoelernes og Ungdommens Forbedring for en Grund til det Øvrige, Saa vilde Ieg ønske mig Lejlighed for Deris Excellence og Høyærværdighed at viise med nogle Discipler, at mit Forslag bestaaer ikke i blotte Ord, men at min Methode vinder Tid til at bære den Frugt, som er den Høye og Naadige Øvrigheds Recommendation værdig, i hvis underdanig Haab jeg er

Deris Excellences,
 Deris Høyærværdigheds
 underdanige ringe Tiener
 H. C. Cramer.

Aarhus, d. 26. Junii 1755.

BETÆNKNINGER

OM

KIØBSTÆD SKOELERS TILSTAND OG FORBEDRING.

Da Sygdommen først maae kiendes, førend Cuurens Nødvendighed tilstaaes, saa udkræves, at jeg forud kortelig viiser

---

¹⁾ Forordningen af 23. Jan. 1739 om Landsbyskolerne var Frugten af en i 1736 nedsat og Aaret efter udvidet Kommission, hvis Hovedmænd var Andr. Hojer og J. B. Bluhme.

Aarsagerne til Kiøbstæd-Skoelers Ruin og den deraf flydende Tab og Skade.

I. *Aarsager til deres Ruin*

ere blandt andet følgende:

1 §. Da Ungdommen i Kiøbstæderne komme yngre i Skole, gaae længere og (særdeles i vore Tider) har langt meere at lære end paa Landet, saa udkræves en langt anden Orden, Indretning og Læremaade, end paa Landet enten er giørligt eller nødvendigt.

2 §. Af den større Forskiæl paa Alder og Lærdom har man i Holstens og andre tyske Kiøbstæder længe siden holdt nødvendigt at stifte Læse Skoeler¹⁾ for de yngste og mindste Børn, paa det der i de rette Skoeler kunde være Tiid og Roe til at informere den større Ungdom.

3 §. Dette have vi her ej iagttaget, følgelig har, endog de faae habileste Skoeleholdere ej kundet udrette, hvad de ønskede: Thi i stæden for Tiid og Roe til at informere den større Ungdom, har de maatt læse AB og agere Barne-Pige med at tage vare paa de smaae.

4 §. Her til er kommen den i vore Tider særdeles indfaldne Levemaades Forandring, at Borgerfolk vil være Adelen liig²⁾, som i andet saa og i dette, at de for en Snes Aar siden begyndte at holde privat Præceptores.

5 §. De, som i denne Fornemhed (hvorved de ofte har været ilde nok hjulpne) vilde være med, men enten ikke

¹⁾ Ogsaa i nogle danske Byer f. Eks. Helsingør og Ribe havde man de yngste Børn udsondret i særlige »Læseskoler«, som var Forskoler for de »Skrive- og Regneskoler«, der oprettedes for de ældre Børn. Men i andre Byer, f. Eks. Aarhus, var Forholdene som i Landsbyskolen; de »danske Skoler« omfattede Børn i alle Aldere.

²⁾ Jfr. Chr. Falster: Dend u-tidige Rang-Syge, 1732. — Joak. Larsen: Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536—1784. (1916). S. 333, 342.

havde Ævne dertil, eller ikke nente at holde en privat Præceptor for deres egne Børn alleene, de begyndte at slaae sig sammen til at stifte og forsvare Puge-Skoeler¹⁾.

6 §. Mod denne Lovstridighed og Publico høyst skadelige Sag, har de publique Skoeleholdere forgæves giort Ansøgninger, allerhelst da Magistraterne og Geistligheden Selv paa endeel Stæder har betient sig af saadanne Puge-Skoeler.

7 §. Saa er og her at merke, at de fleeste af Geistligheden see alleene paa Børne-Lærdommen, ja nogle ved havende Leiligheder taler om de øvrige Ting med en Slags Foragt. Men endskiønt at Christendommens Lærdom bør være alle Skoelers Hoved-Sag; Saa kand dog Borgerskabet ej være tient eller fornøyet med en Person, der ej tillige vedbørlig kand regne og skrive.

8 §. Saadanne geistlige og verdslige Øvrigheds ulige Principia kand mand paa endeel Stæder ansee for Aarsagen, at de ej har kundet blive eenige til at rekke hinanden Samfunds høyre Haand i denne Sag; Men i Stæden for at hielpe de publique Skoeler i den Stand, at Indvaanerne kunde været tient med dem, har mand tollereret Puge-Skoeler, indtil Saaret er blevet ulægeligt.

9 §. Her af er fulgt, at de duelige Skoeleholdere har søgt Brød paa Landet; saa at, da mand i forrige Tider har sendt Børn fra Landet til Kost og Information i deres Huuse (som var dem en god Hielp)²⁾, saa sendes de nu fra Kiøbstæderne for at læse paa Landet, af hvilket alt er fulgt

II. *Publici Tab ved de publique Skoelers Ruin.*

10 §. Først Kirke-Catechisationens Foragt: Thi da de af Puge-Skoelerne holdt sig for gode at komme der, saa har

¹⁾ Danske Lov 2—18—13: »Alle Puge-Skoler skulle aldeles være afskaffede«. Dog var det tilladt at holde Huslærer til sine egne Børn.

²⁾ At Børn fra Landet i Frederik IV's Tid søgte de danske Skoler i Aarhus, ses af Dokumenterne i Natmandsfejden 1722 (Chr. Buur: Folkeundervisning i Aarhus før 1814. (1915). S. 33, 38.

andre fulgt deres Exempel, saa at man i nogle Aar har der kun seet faae Dreng-Børn, men ingen Piger¹⁾.

11 §. Middelstanden, som ej har havt ævne til at holde privat Præceptores eller formaaet den Skoele-Løn, som en Puge-Skoeleholder fordrer, har imidlertid havdt Mangel paa duelige Lærere for deres Børn.

12 §. Vankundige, ja ofte liderlige, som af Trang maa paatage sig at være Skoeleholdere, har derved faaet Lejlighed og Adgang til at bedrage Almuen, forderve deres Børn og spille deres Ungdoms Aar.

13 §. Deraf er fulgt Æmbedets Foragt og ald nødvendig Disciplins Afskaffelse: Thi disse usle og fattige Stympre har for Brød maatt taale Eeder og Bander etc., som de ej har tord straffe: Thi ingen er værre end den gemeene Mand til at kiæle med og Selv forderve sine Børn.

14 §. Hvilket Onde hielper til, at Kiøbstæderne ere opfyldte med en vankundig og ugudelig Ungdom, hvorom Præsterne, som skal tage dem til Confirmation, best kan være Vidne²⁾: Thi naar slette Forældre (som i Kiøbstæderne ingen Hosbond haver) ej vil, og Skoeleholderne ej tør straffe Ungdommens Ondskab eller vedbørlig holde dem til Lærdom, saa kand ej andet deraf flyde end Vankundighed og Ugudelighed.

15 §. Som da Sygdommen og dens Aarsager ere saa kiendelige og Saaret alt gammelt; Skoelehold i itzige Tilstand saadan Besværlighed, der lønnes med Fattigdom og Foragt; saa har ingen lagt sig efter at lære denne Profession: og derfor blir Mangel paa duelige Skoeleholdere den største Vanskelighed ved Begyndelsen af en Skoele-Reformation.

---

1) Om Ligegyldigheden i Købstæderne for Kirkekatekisationen, se Joakim Larsen: Anf. Skrift S. 224, 343.

2) Chr. Buur: Anf. Skrift S. 74.

III. *Om Middel til Skoelernes Forbedring.*

16 §. Et vel indrettet Skoelehold i Kiøbstæderne maa selv kunde producere de Personer, som skal blive duelige Skoleholdere. Fattige Studiosi, som efter Forordningen af 1708, 24. Septb., Art. 20¹⁾, dertil skulde antages, de er kommen for tiilig i Latine Skoele, hvor Regning, Skrivning og Geometrien (tvertimod Forordningen af 1739, 17. Apr., Art. 27, 28 og 30) forsømmes og foragtes; Verdslige Personer forstaae siælden deres Religions Grunde og catechetiske Ting²⁾.

17 §. Men lad være, at Examinatores (hvor nogen Examen bliver holdt) efter deres Indsigt dømmer disse eller hine gode nok; Saa lærer dog Erfarenhed, at de ej forstaae den Kunst at lære fra sig; thi Methodus docendi er sandelig ingen Medfødt. De kand skrive (og det lader undertiden got for den, som har ingen Skoelemester-Øyne), men de ere ej i Stand til at sige en Discipel, hvad han skal tragte efter og vogte sig for; De kand og undertiden regne noget, men langt fra ikke som en Lærere, der bør kunde sige Disciplene Grund til det de lære.

18 §. De som skal forfærdige vore Klæder og bygge vore Huuse, de maae lære deres Profession og i nogle Aar arbejde for Svend før at profitere af erfarne Mestere, Og de

1) »Ingen maa herefter holde Skole, uden han tilforn er examineret af Præsten i Magistratens Nærværelse, om han er saa grundet i sin Christendom, at han kan undervise andre og tilige kan regne og skrive, saavidt fornødent gjøres, og tages dertil fattige Studentere«.

2) I nederste Klasse skulde Disciplene »veyledes til de Ting at fatte, hvorved Fornuften skiærpes«, bl. a. flittig øves i Regning; i alle Skoler skulde der være en Skrivemester, og blandt det, der krævedes af en Student for at modtages ved Universitetet, nævnes ogsaa Aritmetik.

maae omsider viise prøve af Mesterstykke, førend dem Selv betroes at dirigere Arbejdet. Men de, der skal lære og opbygge vore Børn (og betroes en Kiøbstæds større og anseelige Ungdom), de blive først Mestere, og siden skal de lære, om de (efter nogle Aars Tab for Ungdommen) kand eller vil lære.

19 §. Følgelig maae her lægges en anden Grund, om vi af en Reformations Begyndelse vil vente en god Fremgang og bestandig Frugt; Vi maae lære af vore Naboer § 3 og 4. Først og fornemlig at separere den yngste Ungdom eller læse Børn fra den Større, neml. Skrive- og Regne Discipler. 2det maae vi sætte Hovet-Skoelerner i den Stand, at de kand formaae at holde Medhielpere eller under-Mestere, som derved kand habilitere sig Selv til at forestaae en Skoele; saa kand for det 3die Informationen classeviis og methodice tracteres, uden hvilken der i en public Skoele kun lidet skal kunde udrettes¹⁾.

1. Om Begyndelsen til Skoelernes Forbedring,
der kunde gøres saaledes:

20 §. Grund til en god Begyndelse, Fremgang og Frugt er Ungdommens Separation. Saa mange Hoved-Sogne, der er i en Kiøbstæd, saa mange Skrive- eller Regne-Skoeler kunde foranstaltes.

Men Læse-Skoeler til Nødvendighed og den mindre Ungdoms Beqvemlighed: Til en Begyndelse kunde den eller de habileste udvælges til Regne- og Skrive-Mester, og de øvrige

---

1) »Udermestre« fandtes i enkelte Byer f. Eks. København, Helsingør, Odense og Ribe, men egentlig Klasseordning som i Latinskolerne var noget Nyt i de danske Skoler. Her var Enkeltmandsundervisning det sædvanlige. Jfr. Joakim Larsen: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse. (1914). S. 75.

være Læse-Mestere, eller og hielpes til andet og i deres Stæd antages gudfrygtige og skikkelige Enker¹⁾.

21 §. De første skulde lige saa alvorlig forbydes at tage imod nogen, førend de temmelig færdig kunde læse i trykte Bøger, udenad lærdt deres Catechismus, og de nemme noget i Forklaringen, som de sidste at befatte sig med Skrivning og Regning etc. Saa at endog en Regne-Mester skulde være obligeret at lade sine egne smaae Børn gaae i Læse-Skoele.

22 §. Ved denne Separation er strax vunden: 1) at der kand blive flere Personer om Arbejdet og enhver efter sine Vilkaar dog bedre subsistere. 2det) at baade smaae og store Børn kand lære langt meere og langt snarere. 3die) Separationen blev nu, og i Tiden meere, et Middel, ej alleene til at have, men og at beholde dueelige Lærere og gode Skoeler.

23 §. Et Exempel kand oplyse det første: Lad i en Kiøbstæd efter itzige Tilstand (da vi kand ansee en Skoele for et Bie-Sværn, der larmer meget, men kommer ingenstæder) være for Ex. 4 Skoelemestere. Disse kand med Koene og Børn udgiøre over en Snes Personer, som skal have Ophold af Skoele-Lønnen, og dog er her kun 4 Personer til Gierningen. Holdt samme Kiøbstæd i dets Sted 2de Regnemestere, hver med sin Medhielper, og 4re Enke-Koener til de smaae Børn, saa var de 8te, som kunde informere.

24 §. Da nu saadan Enke med smaae Børn (der lærer af Vane og ikke efter Regler) kand udrette det samme som en Bisp, og hun ved en halv Snes eller flere kand subsistere; Men Regne-Mesteren (som har Huusholdning) ved Separationen kand regiære og fremme langt flere af de større

¹⁾ Enker anvendtes som Lærerinder ved Kirkeskolerne i København og ved nogle Læseskoler i Provinserne. Men som Regel bestod Lærerkrafterne af Mænd.

Discipler, for hvilke der betaales noget meere, saa er Satzen øyensynlig beviist.

25 §. Den anden Satz flyder af den første; thi ligesom de smaa ved en Lære-Moder ej alleene kand faae kortere Vej og have bedre Tilsyn, men og blive ideligere forelæste, saa faaer Regne-Mesteren Tid og Roe til Classeviis og methodisk Information, saaledes som neden til § 51 etc. bliver foreslaaet.

26 §. Enhver Regne-Mester skulde være obligeret at holde Medhielper eller (som de kaldes i Holsten) Undermester, ej alleene for daglig at assistere (og at Informationen ingen Ophold ved Sygdoms-, Huusholdnings- og andre paa-kommende Tilfælde), men fornemmelig, at Persohner derved kunde have Leilighed at habilitere sig, for i Kiøbstæderne at blive Regne- og Skrive-Mestere.

27 §. Hvor derfor Sognene eller Kiøbstæder har Mængden af Skrive- og Regne-Discipler, der er det bedre, at der bliver holdt 2 à 3 Medhielpere end at stifte fleere end een Skole; thi det ej alleene befordrede Classeviis Information, men disse Stæder bleve Seminaria, hvorfra de mindre Stæder (hvor Ævnen ej tilloed at holde Medhielper) kunde faae habile Lærere¹⁾.

28 §. Nota skal der paa Kongsberg i Norge kun være een Skoele, som forestaaes af en Rector med sine Hørere, efter de latine Skoelers Indretning²⁾. Og ved det Middel § 27 har de i Holsten og tyske Kiøbstæder habile Mænd; Thi de lader være at tage nogen, som ej før har været ved

1) At en større, klassedelt Skole med flere Lærere var at foretrække for flere smaa Skoler, hvilken Ordning nu er den almindelige, var for hin Tid noget ganske nyt. I Aarhus var der 4—6 smaa Skoler.

2) Kongsberg Latinskole var i Aaret 1734 omdannet til »dansk Skole«. (A. V. Heffermehl: Folkeundervisningen i Norge. Chria. 1913. S. 109.)

Skoele-Væsen. Ja siden et Regne-Societæt for meer end 50 Aar siden af Regne-Mestere i Hamborg og andre Tydske Stæder blev oprettet, saa spørger nu Magistraten en Sollicitant, om Hand har sit Beviis fra Societætet¹⁾. Saadan Anstalt kunde vi under Direction af en Professor mathematicum ligesaavel have her i Danmark.

2. Om Skoelernes Fremvæxt og Forbedring.

29 §. Naar Grunden var lagt, saadan som til en Begyndelse er muelig, saa kunde Skoelerne efterhaanden bringes meere i Flor og formaae at holde Undermestere og Custos, naar her (som i Holsten) Regnemestere tillige vare Klokkere, hvilke Holberg i sin 327de Epistel vil, at skulle ziire Verden med nyttige Skrivter²⁾, men mig synes, at det var nyttigere,

¹⁾ Fra Begyndelsen af 17. Aarh. havde Skrive- og Regnemestrene i flere større tyske Byer, f. Eks. Nürnberg og Lübeck, forenet sig i Lav med Optagelsesprøve, Lærcordning (Lærling, Svend, Mester), fastsat Antal af Skoler, Forbud mod Fuskere m. m. 1690 oprettedes i Hamburg »Die Societät der kunstliebenden Rechenmeister« for Lærere, der forstod Algebra, saa at enhver, der vilde optages, først maatte løse nogle algebraiske Opgaver. De fleste Medlemmer var udenbys, men Foreningen havde Sæde i Hamburg. Blandt Stifterne var Heinrich Meisner, Obermeister ved Jacobiskolen, Valentin Heim, Obermeister ved Michaeliskolen og Paul Halcke, Skrive- og Regnemester i Buxtehude, Forfatter til »Mathematisches Sinnenconfect«. Forskelligt fra dette Societæt var et Skolemesterlav, som oprettedes i Hamburg 1698, til Dels efter Lübecks Mønster. (H. Hepp e: Geschichte des deutschen Volksschulwesens 1859—60. IV 147 f., V 301 f. — O. Rüdinger: Geschichte des Hamburgischen Unterrichtswesens 1896, S. 40.)

²⁾ »Det er godt, at der udi et Land findes Embeder, som føde sin Mand og tilligemed ere saa lette og magelige, at de af enhver kand forestaaes. Det var at ønske, at de gaves alleene til gamle Mænd, der udi en høj Alder behøve Roelighed, og som Aarene have gjort ubeqvemme til vanskelige Forretninger. Thi et Klokker-Embed, et Lectorat og andre deslige kunde i saa

at de ligesaavel som Degnene paa Landet vare Skoeleholdere eller Regnemestere.

30 §. Dersom det blev fastsat ved en allernaadigst Forordning, at ingen efterdags maatte vorde Klokker, uden de Studentere, der tillige havde habiliteret sig i Regning og Skriven og saa meget af Geometrien, som til en Begyndelse med Børn kunde behøves; Saa bleve der mange, især af fattige Studentere, som sig dertil applicerede.

31 §. Naar Regnemestere tillige vare Klokkere, saa var enhver af dem desbedre istand til at give en ung Student en skikkelig Løn, da saadanne Studentere derved havde Leilighed til at habilitere sig for at tiene sig selv og deres Fædrene Land ved den slags Information, paa hvilken her overalt er størst Mangel. Naar Studentere saaledes vare Undermestere og omsider Regnemestere, saa var den § 16 intenderede Fordel desbedre obtineret.

32 §. Saaledes kunde der i vore Kiøbstæders Skoeler, uden noget andet Fond, blive Leilighed for de største Drengbørn at ledes paa Veien til Geometrien som tilligemed Regne-Konsten er Grunden til alle øvrige matematiske Videnskaber.

33 §. Blev dertil ej Tiid i Skoele-Timerne, saa kunde

Maade ansees som Pensioner, hvormed gamle Folk, som have tilsatt deres Kræfter udi Skole og andre Embeder, kunde aflegges. Naar de derimod gives til unge og duelige Personer, ere de skadelige, saa at man kunde ønske deres Afskaffelse, med mindre Personerne ere hengivne til Studeringer, hvilke de udi saadanne Embeder have Tiid og Lejlighed til at fortsætte og at ziire Verden med nyttige Skrifter, som man seer at skee i visse catholske Clostere, hvor Munke, især Jesviter, betiene sig af saadan Lejlighed og deres magelige Stand til at skrive Bøger og at forfremme Videnskaber. (Ludv. Holbergs Epistler. Tom IV. Kiøbenhavn 1749, S. 97.) — Regnebogsforfatteren Søren Mathiesen (1653—1740) var Klokker i København ligesom C. Cramer i Aarhus.

privat Timer dertil anordnes, nemlig een efter Formiddags og een efter Eftermiddags Skoele Tiid; Regnemesteren selv den eene og Undermesteren den anden, og derved kunde og voxne Persohner nyde Hielp, særdeles de Haandværks Svenne og Dreng, som til deres Profession noget af Mathematiquen behøver.

34 §. Herom lyder Wolfens Ord i hans Politic § 314 saaledes¹⁾: »Wenn die Rechenmeister dabey die Mathematique lernten, welches heut zu Tage, da der Weg dazu gebahnet, gar leicht geschehen kan, so könnten bey ihnen zugleich diejenigen Unterricht bekommen, welche bey ihrer Profession etwas auß der Mathematique verstehen sollen«.

35 §. I samme Absigt, til Brug i Regne- og Skrive-Skoeler, har jeg skrevet den i min allerund. Memorial erindrede Geometria Tyronica, paa det at Børnene derved (i deres Skoelegangs Tiid, da de har best Tiid til at kiende, tegne og udregne Figurerne) kunde præpareres til ved Tilvæxt at profitere meere af Professorenes Skrifter, som jeg desaaarsage anviser og citerer²⁾.

¹⁾ Christian Wolf: Vernünftige Gedanken von dem gesellschaftlichen Leben der Menschen, und insonderheit dem gemeinen Wesen zu Beförderung der Glückseligkeit des menschlichen Geschlechtes. Halle 1721. I denne Bogs § 313 anbefales Oprettelsen af Haandværkerskoler, hvor vedkommende Videnskab i populær Form meddeles Haandværkere som Grundlag for deres faglige Indsigt.

²⁾ Christian Cramer: Geometria Tyronica eller Maalekunst. For Børn eller Begyndere. Til Kiøbstæd-Skoelers Brug udgivet. Kbh. 1760. I Forordet siger Cramer, at af Hensyn til Matematikkens grundlæggende Betydning var det ønskelig, at Drengbørn i Købstædernes Regne- og Skriveskoler lærte Begyndelsen af Maalekunsten, blot at kunne tegne og udregne Figurerne. Hertil behøves dygtige Skolemestre, og »da Forordn. af 24. Sept. 1708, Art. 20, vil, at til Regne- og Skrivemestre i Kiøbstæderne skal tages fattige Studiosi, og de publique latine Skoeler bestaar meest af fattige Børn, saa var høyiligen at ønske . . . at

36 §. Alt hvad her da behøvedes af Publico, det var et for Skrive- og Regne-Skoeler vel indrettet bestandigt og beqvemt Skoele-Huus, hvor der var nødvendig Rom, Lysen og Udgang, hvilket er magtpaaliggende, men til Leje og Bestandighed ej kand have¹⁾.

3. Om Skoelernes Bestandighed.

37 §. Ligesom Begyndelse og Fremgang udkræver en Kongl. allern. Forordning, saa maatte og i samme sættes Grentzer for alt det, der kand hindre Bestandigheden; Øvrighed, Skoeleholdere og Forældre forbindes til den Orden, som Kongen derom paabyder; Puge-Skoeler, som aldeles ruinerer publique Skoeler, gandske forbydes.

38 §. Enhver, som ej vil lade sine Børn gaa i publique Skoeler, haver vel Lov til at holde en privat Præceptor for sine egne Børn alleene; Men ligesom hand derimod (efter Forordningen om Lands Bye Skoeler) paa Landet er pligtig at betale noget til Publicum eller Skoele-Cassen²⁾, saa var dette en større Billighed i Kiøbstæderne, hvor Skoleholderne paa de haarde Steene intet vist have.

39 §. Og ligesom alle er lige deelagtige i Kirkens Gode,

---

saadanne fattige Discipler efter Forordn. om latine Skoeler af 17. April 1739, Art. 27, 28 og 31 blev saaledes øvede i Skrivning, Regning og Geometrien, at naar samme ey kunde blive Præster, at de da . . . bleve satte i Stand til at tiene deres Fædrene Land og sig selv med Ungdommens Information . . . Følgelig bør enhver latin Skoele ogsaa være et Seminarium, hvorfra Landet kunde forsynes med duelige Kiøbstæd-Skoeleholdere.

¹⁾ Medens der paa Landet som Regel fandtes et eller flere Skolehuse i hvert Sogn, var offentlige Skolebygninger for de danske Skoler i Købstæderne en Sjældenhed. Sædvanlig foregik Undervisningen i lejede Lokaler.

²⁾ Ifølge Forordn. af 23. Jan. 1739, § 38, skulde formuende Folk, som holdt Huslærer, bidrage fra 2 Mk. til 1 Rd. aarlig til Sognets Skolekasse.

endskiønt Præsterne subsistere ved de Formuende, saa burde der og være Forskiæl paa Skoele-Lønnen for Kiøbmands-Standen, Haand-Værks-Standen og de mindre Formuende, men fattige at nyde frie Information.

40 §. Naar Skoelerne var bragt i den Stand og giort til et Leve-Brød, som dueelige Persohner vilde paatage sig, var det nødvendigt, at der tvende Gange aarlig blev holdt Skoele-Visitatz af Skoele-Inspecteurer: Sogne-Præsten og en Magistrats Persohn, men Stift-Befalings-Manden og Biscopen at være samtlige Stiftets Skoelers Forsvar og Directeurer.

41 §. Saadan Skoele-Visitatz er ej alleene en Opmuntring for Lærer og Discipler i Almindelighed; men der bør og nøye undersøges, om alting tilgaaer efter den Kongl. Forordn., som om Skoelerne maatte vorde udgivet, ej alleene om Læreren efterlever sine Pligter, men og om Forældrene flittig holder sine Børn i Skoele, og fornemmelig see derhen, at Disciplinen hverken misbruges eller efterlades.

42 §. Thi det er at agte, at som der i Kiøbstæderne gives mange slette Forældre, og de have ingen Hosbonder som paa Landet, saa er og en stor Deel af Ungdommen meere ugudelig og selvraadig end paa Landet. Naar da Læreren (sær i vore Tider § 14) ej tør straffe Eder og Bander eller anden Ugudelighed, saa frygter skikkelige Folk at lade deres Børn komme i publiqve Skoeler.

43 §. En Læreres Rygte og Forhold (enten det er i Lærdom eller Disciplin) bør derfor ikke dependere af Forældrene, men af geistlig og verdslig Øvrighed; thi hvad er meere allmindeligt, end at en Moder bliver vreed, fordi Hendes Søns Ugudelighed straffes: Hun derpaa bagtaler Læreren i heele Byen, og efter dette Rygte dømmes og censureres Hand af geistlig og verdslig Øvrighed, der selv burde erkjendige sig om hans Forhold og høre begge Partier.

44 § Endelig er en Instrux for Kiøbstæd-Skoeler høyere nødvendig end paa Landet; thi da her er meere at lære og

Lærerne hidindtil blive Mestre, førend de have lært at holde Skoele § 18, saa er det uomgængeligt og høitnødvendigt, at Orden og Methode til classeviis Information bliver allernaadigst befalet og foreskreven, uden hvilken den ønskede Frugt aldrig erlanges § 22.

45 §. Som jeg da stedse har dyrket denne Gudinde for Skoelernerne (det mine udgivne Regne-Bøggers Fortale nogenlunde viiſer)¹⁾ og saaledes meere lagt Vind paa den Konst at lære fra mig med Frugt end med andre at spille Ungdommens Tiid paa speculativ og unyttige Ting; Saa, efterdi Erfarenhed her udj er den bedste Læremester, vil jeg her meddele den Methode, som nogle og 30 Aars Information befaler mig at udvælge.

46 §. Hertil holder jeg mig, i Kraft af den udgangne Invitations-Plan, end meere pligtig: Thi Skoelernes Forbedring og følgelig Ungdommens Oplysning bliver dog Hovet-Grunden til ald øvrig Forbedring. Var Mathematiquen noget meere bekiendt iblant os, hvortil udkræves, at Ungdommen i Skoelernerne kunde faae en Forsmag paa Geometrien, som ved retskaffen indrettede Kiøbstæd-Skoeler er giørlig, men ellers uden store Bekostninger umuelig, Saa blev mange i Stand til at opdage nyttige Ting, som ellers ingen falder i Sinde.

47 §. I øvrigt kunde jeg i Anledning af Invitations-Planen og min Øvelse ved mange Aars Information i Navigationen, erindre en stor Mangel, neml. at den søfarende

---

¹⁾ I Fortalen til Regnebogens 2det (1748) og 3die (1755) Oplag anbefaler han Undervisning i Geometri, Klasseundervisning og Skolebørns Adskillelse i Læseskoler (for de yngre) og Skrive- og Regneskoler (for de ældre); thi »at spille en habil Skrive- og Regne-Mester den Tiid og Roe, han saa høyligen behøver til at informere den større Ungdom, med at opvarte og læse ABC for de Mindste, det er det samme som at bruge en Rector til en Sinke-Leyse eller en Skildrer til at anstryge en Væg«.

Ungdom ej er forsynet med en i Fæderne Landets Sprog, efter deres Begreb vel indretter Navigations Bog; Thi Professor Horrebows Skat-Kammer¹⁾ er dem for voxen og udkræver en Mathematicus til Informator; thi da vore Navigations Informatores i Kiøbstæderne ere Baadsmænd, som veed intet af Theorien og følgelig ingen Grund til det, de lære andre, saa vil de ikke see til denne ellers rare Bog; Thi intet duer hos dem, uden deres gamle Ciffer-Bog.

48 §. Jeg har derfor, mange Aar siden, til min Information selv maatt indrette en Navigations Bog, som kommer nærmere overeens med den Maade, vore Søefolk efter Hollandsk og Engelsk Methode vare vante ved. Min Ævne har forbudet mig at tænke paa dens Tryk. Tilmed maatte det være mod visse Folkes Interesse, som finder deres Regning ved Contrarium. Og overalt (endskiønt de Hollandske og Engelske Navigations-Bøger ere udgivne af Studerte Personer og Mathematicis), saa ere dog vore Søe-Folk indtagne af den Præjudice, at ingen kand informere i Navigationen uden Søe-Mænd: ret ligesom der skulde anderledes regnes og passes paa et Kort i en Kahyt end i en Stue. Men det kommer af Mangel paa Begreb om Forskiæl imellem Styrmands Konst og Søemandskab, imellem Theorien og Praxin²⁾.

-
- 1) Peder Horrebows Danske Skatkammer, bestaaende udi Grunden til Geometrien og Navigationen. Kbh. 1745. — P. Horrebow (1679—1764), Discipel af Ole Rømer, var fra 1714 Professor i Matematik ved Universitetet og udgav foruden sine videnskabelige Arbejder en Række Lærebøger i Matematik og Astronomi.
- 2) Cramer udgav 1762: »Sphæra tyronica eller eenfoldig Underviisning om Jord- og Himmel Kuglernes nyttige og fornøyelige Brug«, en Fortsættelse af hans Geometri, til Brug for Købstædernes Regnemestre og andre Informatorer. Og videre: »Kort-Pasning, at afpasse sine Courser og Distancer for derved at finde sine paakomne Breder og Længder«, med Fortale af den ældre Cramer, dat. 16. Nov. 1763, udgivet af Sønnen 1764 i

49 §. Min Søn, som efter Examen Theologicum har appliceret sig til mathematiske Videnskaber, har efter min Tilskyndelse forfærdiget en demonstrativ Regne-Bog, at unge Studentere, der skal præceptorere, og Skoeleholdere tillige deraf kunde lære Grund til det, som i vore Skoele-Regne-Bøger (der kun eksempeliis for Børn er indrett) fremsættes, og deraf profitere, hvad de mundtlig skulde og burde kunde sige Disciplene, samt en anden Piece om Skrivers-Konsten og en Dito til mundtlig Examen i de øvrige Kiøbmands Regninger, samt en Forklaring over Plani-Glob-Korterne til Hielp for dem, som ingen Glober eje etc. Men hvo tør hazardere Bekostningerne, hvor ingen Kiendere og følgelig ingen Liebhabere ere? thi vore Skoeleholderes Bibliotech bestaaer i en gammel Ciffer-Bog, og de disrecommendere nyttige og dem Selv nødvendige Skrifter, fordi de hverken kand, vil eller gider lært noget¹⁾.

50 §. Var vore Kiøbstæd-Skoeler i vedbørlig Stand, at Dreng-Børn der kunde profitere det nødvendige af Geometrien, men især Trigonometrien, som efter min Geometria Tyronica Børn paa 10 à 12 Aar kand lære, saa var det øvrige af Navigationens Theorie, som er nødvendig til Praxin, snart lært. Men jeg vender mig igien til Skoelerne for at give Materie til

---

Sorø. — I den første hedder det bl. a.: »Dersom vi sørgede noget bedre for den almindelige Ungdoms Opdragelse, saa fik vi ey saa mange Staaere at føde i deres Alderdom; men det vi spare paa habile Informatorer og Skoele-Huse, det maa vi anvende paa Hospitaler og Fattiges Huse«.

- 1) Sønnen Hans Christian Cramer (1727—1792) var ogsaa Regne- og Skrivemester i Aarhus og fra 1761 tillige Klokke ved Frue Kirke. Af sine egne Arbejder fik han kun udgivet et Prøve-hæfte til en Dansk Navigations- eller Styrmands-Bog, Sorø 1776, som skulde have erstattet de hollandske og engelske Styrmandsbøger, hvoraf Landet var fuldt.

*Methodisk Information**eller Instrux i en Kiøbstæd Regne- og Skrive Skoole.*

51 §. Naar § 21 vorder fastsat, saa kand Information i Hovet-Skoelene meget vel saaledes indrettes, at hverken det geistlige eller verdslige bliver forsømt.

52 §. Skoole Tiden kand i Kiøbstæderne baade Vinter og Sommer være beqvæmmeligt om Formiddagen fra 7 til 11 og om Eftermiddagen fra 1 til 5. Men derefter en privat Time for voxne Personer efter § 33.

53 §. Til Christendommens Underviisning saavel ved Bibel-Læsning som Forklaring og Catechisation kand daglig anvendes 2de Timer, en om Formiddagen og en om Eftermiddagen; den øvrige Tiid anvendes paa Regning og Skrivning, da Information kan foretages saaledes:

*I. Med Øvelse i Bibel Læsning og Catechisation.**1. Om Bibel Læsning.*

54 §. Her bør intenderes en dobbelt Frugt 1) at Ungdommen kand derved profitere meere Færdighed i Læsning end deres Alder i Læse-Skoeler tillader, 2det) at de bibelske Historier kand dem i Ungdommen blive bekiendt.

55 §. Hertil behøves, at de alle har hver sin Bog af et og det samme Slags, hvortil jeg i min Regne Bogs Fortale¹⁾ har foreslaaet det nye Testamente, men var Hübners bibelske Historier²⁾ trykt med saa smaae Stiil, at den kunde have for lige eller mindre Priis, havde mand deri baade det gamle og nye Testamentes Historier.

56 §. Lad i samme Een begynde at læse høyt og alle de andre sagte efter, indtil Læreren peger paa en anden og efter nogle Vers atter paa en anden, dog ikke i den Orden,

¹⁾ 2den Udgave 1748.

²⁾ Joh. Hübner: To Gange 52 udvalgte bibelske Historier af det gamle og nye Test. Paa Dansk ved Chr. Lihme 1727.

de sidder, men springe-viis, at ingen veed, naar Tuuren falder Ham til at læse høyt og continuerer, hvor den anden slap.

57 §. Ved denne Methode holdes de alle i Attention, og naar man lader de bedste Læsere læse Capitelet nogle gange igiennem, saa er det de sletteste en Forelæsning, før end de Selv skal læse høyt, og de alle i en kort Tiid haver 10 gang meere Øvelse i Læsning, end naar de nu kommer op med hver sin à parte Leise i hver sin à parte Bog, og derefter gaaer hen at leege og larme.

58 §. Naar nu udlæst er, gjør Læreren Spørsmåale efter Hübners anviste Methode, saavel om Historien som den deraf flydende Lærdom, alt efter denne store Methodists Anvisning i sin Fortale. Og følgelig kand Ungdommen uden Tiids Spilde profitere baade Læsning og Lærdom.

59 §. Nota. Skulde nogen synes, at mand hertil burde betiene sig af Biblen Selv, saa er den først for kostbar for ethvert fattigt Barn at have og forderve. 2det) Er der meget i Biblen, som gamle Folk, end sige Børn, ikke begribe, og 3die) ere der de Ting i Mose Bøger, som Børn ej bør læse. Men har hvert Barn ej sin Bog, saa har Methoden kun liden Frugt. See § 75. — Hertil at bruge den gandske Bibel, var at tage meget for og beholde intet. Men at en læser et Capitel og de andre har ingen Bog i Haanden, giver kun liden Frugt. § 57.

60 §. Ud vælger mand det nye Testamente her til, saa veed Børn intet af det gamle Testamentes Historie, som dog og er skreven os til Lærdom, og de Sproge, som beviise Religionens Grund-Lærdomme, haves til Nødvendighed i Catechismi Forklaring. Det første, som best henger ved Børn, er Historien, og dens Frugt til at beholde noget af Prædiken maae enhver tilstaae.

2det. Catechismi Forklaring og Catechisation.

61 §. Regne-Skoelens Discipler bør daglig hiemme i deres

frie Timer, Morgen, Middag og Aften, lære en Leise i deres Forklaring¹⁾, og samme bør dem af Læreren først lydelig være forelæst, at de desbedre kand fatte Meeningen og connexionen af det, de skal lære udenad. For det 2det bør de sletteste Læsere forud læse den omkring indenad, alt efter den foreslagne Methode om Bibellæsning.

62 §. Strax efter Morgen-Bøn kommer de op med samme deres Udenleise, over hvilken Skoelemesteren hver Morgen catechiserer. Og da enten strax derefter foretager ermelte Bibel-Læsning eller og dertil udvælger en Time om Eftermiddagen.

63 §. Paa det de alle kand følges ad, nemlig paa et Stæd i Forklaringen, for at høre catechisation over deres Leyse; Saa kunde de Mindre tage een Side, hvor de Større tage 2 Sider, og de Tungnemmede at forskaanes for det indzinglede²⁾.

64 §. Alle de Svar i Forklaringen, som ere lange eller bestaar af adskillige Membris, dem er det høyt nødvendigt, at Læreren anatomerer eller adskiller i mange Spørsmåale; thi saa snart et Svar bestaaer af mange Linier, saa falder det Børn vanskeligt at fatte Connexion og Meeningen af det, de læse, men det bliver dem Poppegoi-Snak.

65 §. Enhver Discipel bør derfor have sin Forklaring i Haanden for at see, hvad de af Læreren høre om den Leyse, som de til anden Dags Morgen skal lære udenad, Hvilket sandelig haver sin store Nytte og venner dem til at bruge Forstanden og at give agt paa Meeningen.

II. *Om Øvelse i Skrivningen.*

66 §. Ved Øvelse i Skrivningen bør søges en dobbelt Nytte, nemlig 1. at skrive net, 2det at skrive ret, det er

¹⁾ E. Pontoppidan: Sandhed til Gudfrygtighed. Kbh. 1737
Autoriseret ved Reskr. 23. Aug. 1738.

²⁾ Af Bogens 226 Sider var over en Fjerdepart indstregtet i Marginen, fordi det ikke skulde læres udenad af de tungnemmede.

naar de først længe har lært at skrive efter det, som dem er foreskrevet eller forelagt og nogenlunde profiteret Calligraphien ved at skrive en grundig og tydelig Skoele-Skrivt; Saa bør de største Discipler øves i at skrive efter Lyd, det er, at Læreren mundtlig dicterer dem noget; ja undertiden giver dem en Materie, hvorefter de Selv conciperer noget.

1. Om Calligraphien.

67 §. Da Erfarenhed lærer, at der ere kun faae Skoeleholdere, som forstaae at vejviise en Discipel til en grundig og velsammenhængende Skrivt efter sunde Regler, følgelig ikke heller at sige en Discipel, enten hvad Hand i Haandens Øvelse skal trakte efter, eller hvad hand skal vogte sig for, om hand ej skal falde hen til en ond Vane (Thi at kunde skrive er en vane i Haanden). Saa var en Piece om Skrivers-Konstens Grunde, oplyst ved Figurer, gandske nødvendige § 49.

68 §. Ved Foreskrivning maae en Informator vogte sig for alle de Sving og vilde Træk, som ikke væsentlig hør til en Bogstav og derfor ved Efterskrivning forvilder Børnene; vel agtende, at meget, som kand lade got i en Skrivers-Haand, kand være meget skadeligt i en Skoelemester-Haand, der vel skal indeholde Grunden til, men ingenlunde være en flygtig Skrivers-Haand.

69 §. Ingen Discipel maa begynde at skrive Sammel-skrivt, førend Hand først har lært at gjøre gode Bogstaver og særdeles gode m-Stræger; Thi i denne Bogstav ligger ald Grunden til Skrivt, og ligesom den bestaaer af Hovet- og Sammel-Stræger, saa skal næsten alle Bogstaver (om de i Ord skal hænge sammen) begyndes og endes med en Sammelstræg og have sin Skakhed efter Hovet-Strægerne.

70 §. Saasnart et Barn kunde begynde at skrive Sammelskrivt, maae det dog have Bogstaver paa den eene Side; Og naar de faaer et Forskrivt, bør dets eene Blad være

Bogstaver samt Tall og Myndts, Vægts og Maals Characterer; thi Erfarenheden lærer, at Børn ellers glemmer og forderver Bogstaverne, medens de skrive Sammel- eller Forskrivt.

2det. Om Orthographien.

71 §. Da det er af pur Vane, at et Barn i Begyndelsen lærer at stave eller at adskille de Ord i Stavelser, til hvilke Bogens Author har givet Bogstaverne, Saa bør ej alleene Læsningen i Hovet-Skoelerne efter § 56 forbedres, Men Børnene bør og anføres til Selv at kunde give Bogstaverne til Ordene. Til Forskiæl paa disse tvende Ting kand mand kalde det første: at stave ind og det sidste: At stave ud. Hiint er det eeneste, som smaae Børn (af Vane) kand lære og begribe i Læse-Skoeler, men dette skal forbedres i Skrive-Skoeler; Thi at endog mange ustuderede temmelig godt bogstaverer, det kommer ikke saa meget af ABC Staven som af den Øvelse, de videre have havdt.

72 §. Fruentimmer (som i Læse-Tiden har lige Øvelse med Dreng Børn) er herpaa et Beviis. Men at mange Mand-Folk bogstaverer lige saa slet som Fruentimer, kommer af Mangel paa meere og videre Øvelse end den, de i deres Barndoms Læse-Tid har havdt.

73 §. Men endskiønt Sagen i danske Skoeler ej kand bringes til Fuldkommenhed efter grammaticaliske Subtiliteter, saa kand den dog (naar der til Skrive-Skoelerne blev Tid og Roe) meget forbedres ved tvende Middel.

74 §. Det første er, at de største Discipler (hver Eftermiddag eller nogle Gange ugentlig) efter at deres sædvanlige Sider ere udskevne, af Læreren mundtlig tilsiges nogle Vers af ermelte Hübners Historie¹⁾ eller det nye Testamente

---

¹⁾ Til enhver Fortælling i Joh. Hübners Bibelhistorie var knyttet et Vers af opbyggeligt Indhold (*gudelige Tanker*).

§ 58. Og naar de Dem saaledes har skrevet efter Lyd, bør enhver (for Tiden at vinde) først Selv corrigere sig efter sin Bog og over Feylene skrive det rette; Men derefter komme frem dermed for Læreren til meere Oplysning. See § 59.

75 §. Det andet Middel er, at de største Dreng-Børn blev oplyst om, hvad Vocaler og Consonanter er, tillige med de eenfoldigste Regler derom; thi saa let en Sag, som dette (uden videre Grammaticalia) er, saa stor et Lys giver det Scholaren til at forstaae, hvad Læreren om Bogstaveringen discurerer. — Nota: Saa meget, som en ustuderet derom kunde begribe, kunde deraf paa et par Blade indføres i en Piece om Skrive-Konstens Grunde. § 49.

76 §. Det 3die Middel er Tiid og Roe til at øve de største Dreng Børn ved at give dem Materie til et Brev eller andet, hvormed de kunde vennet til at concipere noget, og derved gaves nye Leilighed til Ortographiens corrigering.

III. *Om Øvelse i Regningen.*

77 §. Erfarenhed lærer, at mange Discipler i deres Skoelgang har udregnet og indzifret een eller fleere Regne-Bøger nogle gange; Men naar de en føye Tiid har været fra Skoelen, har de neppe beholdt de 4re Specier i heele Tall og aldeles glemte de brudne Tall, uden hvilke ingen kand siges at kunde regne.

78 §. Aarsagen er 1) at der er kun faae Skoelholdere, som forstaae at informere, thi de have ingen Indsigt i Regne-Konstens Grunde, men agere Lærere ved Hielp af en Ciffre-Bog, som er Regnemesteren: Hvorfore en Regnebog om grundene for dem var nødvendig. § 49.

79 §. Andet, at de habile Skoelholdere har hverken havd Tid eller Roe til at holde allmindelig Examina ved Exempler uden Facit. Disciplerne have regnet og indzifret efter en Bog, og naar de ej kand faae Bogens Facit, lade

de Exemplet gjøre af en anden, viiser et Bretfuld¹⁾ op for Læreren, som umueligen har kundet have Tid til at lade alle Disciplerne gjøre hver sine om igien i hans Paasyn; thi hans meste Arbeyde har været at høre de smaae Børn i deres Leiser.

80 §. Skoele-Øvelse i Regningen maae derfor være 2 Slags: 1. den allmindelige, efter hvilken de regne efter en trykt Bog og har Facit at see efter; 2det en særdecles eller extraordinair, at dem foregives mundtlig Exempler uden Facit.

81 §. Efter den allmindelige eller ordinair Maade maae de hielpe og viise hinanden det beste de kand; thi ligesom lige Børn leege best, saa kand de og ofte fatte og lære meget af hinanden, og er et herligt Hielpe-Middel i en publique Skoele, hvor der er en god Styrmand. Men som alt dette, tilligemed Regne-Bogen Selv, kand misbruges, Og Læreren der ved ey kan komme i Erfaring om enhver Discipels Capacité eller Mangel, saa er mundtlige Exempler uden Facit højst nødvendig.

82 §. Ved extraordinaire Øvelse, som er en daglig Examen ved mundtlig Exempler uden Facit, maae ingen viise hinanden det allermindste, men enhver selv regne det Ham foresatte og dermed uden Frygt komme frem for Læreren, NB uden nogen Proba at gjøre²⁾; thi da komme de, hver med sit Facit, der giver Regne-Mesteren Anledning til Discurs om de allmindelige Grunde.

83 §. Ligesom den første Maade er ey værd at kalde Information, saa kand den sidste umelig (formedelst Mangel af Tiid og Roe i en publique Skoele) foretages med enhver

1) Foruden det »Regnebræt«, som ved Hjælp af Linier og Regnepenge tjente til Indøvelse af de 4 Species, brugte Skolebørn Brætter til at skrive paa i Stedet for en senere Tids Tavler.

2) »At give Prøve« var ellers almindeligt ved Udregningen af en Opgave.

især, men Disciplene maae inddeles i Classer og Sagen tracteres med Spørgsmaal og Giensvar paa ligemaade som mand catechiserer. Hvortil Læreren bør være i stand, paa det alting kand føres Disciplerne til Begreb og ikke alleene dependere af Vane eller Hukommelse.

84 §. Enhver Skoeles Regne-Discipler bør inddeles i Classer fleere og ferre, alt ligesom de haver Medhielpere og Mængde af Discipler. Den almindelige Skoele-Øvelse § 81 maae altid gaae for den særdeles § 82, alt paa det Disciplerne forud ved Øvelse af Tall kand være præpareret til at begribe Lærerens Discurs om de almindelige Grunde.

85 §. Imidlertid de regne de 4re Specier, bør mand lære dem at svare til adskillige Spørgsmaale, nemlig: 1. Om Tallenes Natur og Egenskaber, hvilke der er lige eller ulige Tall, Sammensatte eller u-sammensatte. 2det. Om deres Rang og Orden, Verdj og Betydenhed af Stæd, ifølge hvilken de løbe ud til Millioner, Billioner etc. Og deraf lære at skrive og udtale endog høye Tall, for grundigen at forstaae Numerationen efter min Regne Bog pag. 2 og min saa kaldet Anvisning til Geom. pag. 13. 3die. Om Myndts, Vægts og Maals adskillige Naune, at de vide, hvor mange Partes ethvert Totum haver, at de mærke Forskiæl paa deres Naune efter Orden i lædige Tall. Og de Naune dem gives efter Landets Myndt, Vægt og Maal. 4de. Hvad Tallene, som skal adderes, subtraheres, multipl., divideres saa vel som de af de 4re Specier udkomne Faciter kaldes, alt paa det de disbedre kand fatte, hvad dem videre bør siges.

86 §. Imidlertid de videre regne fort i Reg. De Tri (og første gang indzifre paa løs Pappir) bør dem mundtlig forklares, hvorledes Tallene bør betragtes. 1. absolute eller speciell hver for sig uden nogen Hensigt til hinanden. 2. relate (efter Forhold, Ratio), da et Tall staaer i en vis Relation til et andet. 3die. Om Proportionen eller tvende Forholdes

Lighed som Hovet-Grunden til Reg. De Tri og den heele Regne-Bog tillige med det fornemmeste i Mathematiquen.

87 §. Om de brudne Tall (for de Discipler, som først har løbet dem igiennem efter Regne-Bogen) er meget at sige. Og de kand best oplyses med Linier og Figurer, hvorom de fleeste af vore Skoeleholdere aldrig har drømt, endskiønt det er det beste Middel til Begreb om Brøken og hielp til at beholde den, som det fornemmeste af Regne Konsten, der i en Skoele-Bog ej læres.

88 §. Efter disse Præparatoria, da en Discipel har gaaet Reg. De Tri igiennem efter Regne-Bogen, saa maae Exam. i Reg. De Tri ved Exempler uden Facit for Alvor tracteres. Thi det er at agte, at den Reg. De Tri, som i Huus og Handels Regning forefalder, medfører mange fleere Forandringer af høyere og mindre Naune end den, som i Mathematiquen forefalder: Hvorfore og saadanne Exempler i Mathematiske Regne-Bøger meget maurt afhandles.

89 §. Det afgjøres under et Problema (See Wolfens fordanskede Udtog fra pag. 37 til 44)¹⁾. Men deraf er kun liden Øvelse profiteret til den Reg. De Tri, som til Huus- og Handels-Regning efter practic udkræves. Fordi at afhielp alle de Fauter, som Disciplerne begaae og føre dem til Visshed, er den Examen af mundtlig Exempler uden Facit nødvendig, som Jeg i min Regne-Bog har inventeret og i Fortalen, nu Bogen 3die gang er under Pressen, skal blive oplyst og forklaret.

90 §. Til denne Examen er min Reg. De Tri saaledes indrettet, at mand ligesaa snart kand øve og Examinere mange (om de end vare 100de, ja 1000de Discipler), som

¹⁾ Chr. Wolff: Kort Begreb af den første Grund til alle mathematiske Videnskaber. Af det Tydske Sprog oversatt paa Dansk. Kiøbenhavn 1741. — S. 36—44 findes »Det 16 Verkstykke § 55 Til tre givne Tal at finde det fjerde Geometriske proportional Tal« (d. e. Reguladetri).

faae; thi med faae Ord kand de alle foresættes 4re Reg. De Tri Exempler, i hvilke de alle skal have Differente Faciter, at den eene ej kand see efter den anden, og i et Øyeblik kand Regnemesteren see, om enhver haver regnet ret og haver de rette Faciter.

91 §. Herved bliver Ham enhver Capacité, Feyl og Mangel bekiendt, og Hand faaer daglig Leilighed til at oplyse dem alle tillige; Disciplerne faaer i hast en Øvelse ej alleene, at de blive færdige og expedite til at regne fort, men kommer til Vished, at de viide at regne ret, hvorom det gielder, naar det omsider kommer til Pengenes Udtælling.

Om Geometrien.

92 §. Enhver Patriot, som af Indsigt i Mathematiquen kiender dens Nytte, ønsker strax sit Fæderne-Land dens allmindelige Udbredelse iblant Almuen, som egentlig skal føre den til Brug hver i sin Stand; thi de Lærde behøve kun Theorien og dens Lære Maade.

93 §. Lægmand, som skal føre de Lærdes Opfindelser til Brug, behøve ikke Theoriens Demonstrationer, men har nok i at vide den efter mechanisk methode, at Regning og Tegning kand svare hinanden som et mechanisk Beviis.

94 §. Paa denne Maade og efter denne Methode er Begyndelsen til Geometrien (som tilligemed Regne Konsten er Grund til alle øvrige matematiske Videnskaber) vel saagandske let, at et 10 à 12 Aars Barn kand lære den; men derimod udkræver Tid, Roe og Stilhed til at kiende, tegne og udregne Figurerne.

95 §. Denne Tiid og Taalmodighed kand Ungdommen ey have, naar de kommer fra Skoelen og ud i Verden at skal tiene for deres Brød. Ja, om nogle faae skjønt kunde have nogen Leilighed, saa fejler dem dog Anledning og Vejviisning, som faae Stæder kand have. Og den største Deel veed ikke, at saadanne Ting er til, førend de for silde saune

hvad dem feiler. — Vide Rami Betænkning over Ziegenbalgs fordanskede Euclides¹⁾.

96 §. Følgelig er Skoelen og Skoele-Tiiden det rette Stæd og den rette Tiid for Ungdommen til at faae en Forsmag og Vejviisning i de Ting, som udkræver Tiid og Roe, og derved sættes de i Stand, at de siden Selv ved hielp af Professorernes Skrivter (som desforinden ligger ubrugt) at profitere meere.

97 §. At holde en Geometra i hver Kiøbstæd, det udkrævede en stor Fond og blev til liden Nytte; thi Folk maatte først være Kiendere, førend de blev Liebhabere. Men kunde alle Skrive- og Regnemestere derudj informeere og Skoelerne efter mit Forslag indrettede, saa kunde Ungdommen profitere det, hvorum Forældrene har ingen Skiønsomhed. § 33 og 34.

98 §. Hvad her udj til en Begyndelse sigtes til og udkræves, er saa let, at den Regnemestere, som har Menneskelig Forstand, kand let læse sig til, hvad hand mundtlig skulde lære Børn, og at tegne Figurer er Børn et lystarbejde.

99 §. Men for at gjøre Skoeleholderne den Sag des lettere at lære, har jeg skrevet min Geom. Tyr. saa eenfoldig, at de dertil behøve ingen Læremester. De have kun

¹⁾ Euclidis Elementa Geometriæ, d. e. Første Grund til Geometrien. I det danske Sprog oversat af Ernst Gottlieb Ziegenbalg Kbh. 1744. Efter Fortalen findes en Betænkning af Professor J. F. Ramus om Bogens Overs. paa Dansk, den første i sit Slags. Her siger han bl. a.: »Man skulde ikke tvivle om, at der jo iblant de mange, der gaae udi de Danske Regne- og Skrive-Skoler i Danmark og Norge, fandtes jo adskillige, der kunde være meget vel skikkede til at blive med Tiden habile og dygtige Mænd udi en eller anden af de førømtalte Professioner og Videnskaber. Men intet er derved at gjøre, naar dennem udi deres unge Aar fattes de rette Principia, Bøger og Underviisning, thi siden, naar de skal fortiene deres Brød, er det for silde med dem derudi at begynde«.

at læse for i Vejen for at hielpe Børn, som ej Selv kand læse sig til noget; Og de kand derved lære alt, hvad her behøves, og Børn saaledes være dem Lære-Klude til at habilitere sig Selv og gaae videre, docendo enim discimus, til hvilken Ende Jeg og har citeret Professorernes Skrifter, nemlig at Skoeleholderen dis bedre kand oplyses.

100 §. Men alt dette skeer ikke uden absolut Kongl. Befaling, at enhver (som efter en Skoele-Reformation § 20) vil være og blive Regnemestere, skal obligeres at lægge Haand paa den Sag; Og i det mindste i privat Timer begynde derudj at informere de største Dreng-Børn. Men i itzige Tilstand feiler de ej alleene Tiid og Roe, men endog Lyst og Ævne; thi de ønske hellere at qvittere end paa Skoelermester-Profession at studere. See § 9.

101 §. Men for ikke at svække mit ønske med Susspicion om Egennytte (idet jeg allerunderdanigst har bedet, at ermelte min Geometria Tyronica ved en Kongl. Befaling maatte indføres til Brug i Kiøbstæd-Skoeler), saa har Jeg tilbudet dens Oplag til Fordeel for Waisens-Huuset, som, naar hver Kiøbstæd blev befalet at tage imod et quantum, kunde profitere derved. Og paa den Maade kunde den strax komme til Brug og Nytte, som ellers ikke i 20 Aar kunde allmindelig blive bekiendt; thi Skoeleholderne i itzige Tilstand og af pur Vankundighed skulde raade Forældrene fra at kiøbe den og spørge: Hvad nytter de Ting vel til? Ars non habet Osorem nisi ignorantem.

Remarquer.

1 §. Hvad Jeg saaledes har erindret (sær om Ting, som uden Øvelse ved Skoelehold er fast umuelig at agte) er om Skoelerne i Allmindelighed, underdanigst haabende, at det kand give Materie til en allmindelig allernaadigst Forordning, som en Rettesnor for Skoelehold i alle Kiøbstæder.

2. Mand skulde haabe, at saadan allern. Forordning

skulde opmuntre geistlig og verdslig Øvrighed paa hvert Stæd at udfinde nogen Hielpe-Middel til Øyemedets Befordring paa ethvert Stæd i Særdeleshed.

3. Ligesom Latine Skoeler skal producere de, der skal blive Lærere, saa de Danske Skoeler de, der skal blive Tilhørere; hvor disse ere ilde opdragne, der prædike hine ofte forgiæves.

4. Ingen kand være en god Tilhører, dersom hand ej tillige er en god Borger i det Societæt, Hand lever; thi at bede og arbeide bør være samlet i en god Christen.

5. Skriver-Konsten tilligemed Regne-Konsten og Maale-Konst ere herlige Middel i et Land til at have habile Borgere og gode Arbejdere, Kunstner og Haandværks-Folk, Søe- og Land-Mænd, følgelig burde Kiøbstæd Regne- og Skrive-Skoeler ligesaa vel være forsynet med habile Lærere i disse Ting som de latine Skoeler i sine Ting.

6. Vi fejle ikke for gode Subjecta, men vore gode Subjecta fejler gode Lærere; Vil mand sige, at Ungdommen ej i Skoelerne skal lære at arbejde, saa svares, at de der burde lære det, hvorved de kunde blive gode Arbejdere.

7. Geometrien og fleere Mathematiske Videnskaber er af den Natur, at den ej alleene give sine Liebhabere og Kiendere bedre Indsigt moxen i alle Ting og gjør dem beqvemme til alt det, de sig applicere enten det er Konster eller Haandværker, Søe- eller Land-Væsen etc., men den gjør dem og flittig og geschäftig, at de blive Hadere af Lediggang, som beforder Fattigdom og Liderlighed.

8. Den, der gider giort noget got, han hindres fra at gjøre ont, og derfor nærmere ved at blive een af de gode Borgere, af hvilke Geistligheden kand vente gode Christne. Dette maatte de geistlige betænke, som disrecommenderer de nyttige Videnskaber, der beforder Menniskens Haand-Gierninger efter Pauli Regel: Lærer at gjøre noget got med Hænderne. § 7.

9. Lad en lære sin Catechismus og Forklaring med meere, men for Resten enten ilde lært eller slet intet lært af de Ting, hvormed han skal tiene sit Brød og sit Fæderne-Land, men i begge tilfælde bliver et inutile terræ pondus og en Dagdriver, saa skal mand snart see, hvorledes det sidste vil fordrive det første.

10. Adskillige bemidlede Folk have tænkt paa de latine Skoeler, men faae eller ingen have tænkt paa de danske Skoeler. Andre have giort Donationer til Hospitaler og fattige med meere, som er værd at berømme; men jeg troer, at om vores Ungdom blev bedre oplærdt og opdragen, vi da ej havde saa mange fattige.

11. Publicum var bedre tient med, at der anvendes noget paa de Unge, end at der skal nødes til at føde mange gamle, hvis Ungdoms Aar er forsømt eller deres Tiid ilde anvendt.

12. Mand skulde derfor haabe, at naar bemidlede Folk ved en Kgl. Forordning om en god Skoele-Reformation dens Nødvendighed og Nytte blev ført til Eftertanke og de saaledes saae, at deres Gaver kom paa et nødtørfigt Stæd og vel anvendt, at der da og skulde findes De, som gav noget til Danske Skoeler.

13. Men skal Ungdommen her som andre Stæder lære noget, saa maae her og være saadanne Lærere, som de have. Og de kand med Tiden faaes, naar Grund dertil blev lagt (§ 19). Mand eftersee kun et af de Skrifter, som er udgaaet fra det § 28 ommeldte Societæt, saa seer mand, hvad for Mænd (endog i ringe og smaae Kiøbstæder) de have til Regne- og Skrivemestere, f. Ex. Poul Halken¹⁾ og nu hans Successor Matthis Rohles, som er Autor til Staats Calendrer, men Skoelemester i Boxtehude: Og mange af saadanne

---

¹⁾ Se Noten til § 28.

Skoelemestere (hos hvilke kun faae af vore kunde blive Custodes) findes anført i bemeldte Societæts Skrivter.

14. En Høyst skadelig Ting, som meget disrecommenderer publice Skoeler og fører adskilligt Ondt med sig, burde om ikke aldeles afskaffes, dog limiteres. Vi have en ond Sædvane i Landet, at bede Discipler Forlov hos Deres Lærere; Dog er det ikke saa meget Lærdommens Forsømmelse som Levnets Fordervelse her af flyder. Thi naar Forældre ikke veed andet, end deres Børn sidde i Skoelen, saa har de Lov og derved Leilighed at søge baade farlige og forføriske Stæder. Hvilket er sandelig en Aarsag til den Frygt, Folk har for publice Skoeler, saa vel latine som danske.

15. En Articul derimod i en Kongl. Forordning og det under Mulct kunde være højnødvendig. De ordinaire og tilladelige Lov-Tider (Feriæ) nævnt, determineret og Forældre bekiendt; men extraordinaire Lov-Tider aldrig tillades med anden Condition, end at Børn skulde forblive i Skoelgaardene under Opsigt, indtil de ordentlige Skoele-Timer var til Ende¹⁾.

16. Hiemkomst-Tiden blev derved ordentlig, at Forældrene sikkert vidste, om deres Børn var i Skoelen eller paa Afveje: Thi hvor ringe denne Post lader, saa er den dog visselig Aarsag til, at saa mange, baade i latine og danske Skoeler bliver uskikkelig og ofte liderlige og ugudelige.

17. Et maae Ieg endnu erindre, at Skoelholderne burde ej prædike for Præsterne, men alleene øve sig i catechisation, hvorved de forfremme deres Skoele. I øvrigt faaer saadan Skrive- og Regne Mester andet at bestille end studere til Prædikener. Det burde derfor være Præsterne forbuden at begiere det.

18. Appendix til den 77 §. Af en gammel Skoele-Vane

¹⁾ I Forordn. af 17. April 1739, Art. 42, var Ferierne i Latin-skolerne nøje bestemt, »da Disciple findes alt for tit og alt for længe at have Forlov, hvorved de ikkun vænnes til Lediggang«.

blive alle vore Dreng-Børn oplærdt, ligesom de alle skulle være Købmænd, det er: de spille megen Tiid paa det Slags Kiøbmands Regninger, som de dog i den Alder ej begribe, og den største Deel aldrig kommer til at bruge. De derfor, som Forældrene agtede at have til Haandværker, Søe- og Land-Væsen, kunde gjerne forskaanes for en Deel af disse Slags Regninger; i det Stæd var det nok med eengang at have dem indzifret § 77. Og i dets Stæd at øve dem noget i Geometrien, som Ieg i min Regnebogs andet Oplag p. 160 har erindret¹⁾.

19 til § 76. Ingen af de gamle Bøger, som har den gamle Orthographie (og taabelige Forældre ofte paastaaer at bruges) bør læses af Børn; thi ligesaa vist som de derved forvirres og forføres til at imittere det, som er galt, lige saa let er det for dem, naar de komme til Skiælds-Alder at læse og forstaae slige gamle Bøger.

20. Det samme kand siges om Breve-Læsning, som i det mindste begyndes for tiilig; thi først er mange af dem ilde bogstaveret og conciperet. Andet, er det ikke af Bogstaverne (thi de ere ofte enten borte eller ukiendelige), men Judicium til at slutte af connexionen om et uforstaaeligt Ord, hvorefter Breve læses. Det er derfor kun Tiids Spilde at lade Børn læse Breve, førend de have saadant Begreb; thi om de ved Hielp af Læreren og Hukommelsen har læst 100de Breve, saa er de dog lige kloge, naar de faae et af en anden ilde skreven Haand.

21. Kiøbenhavn bliver vel det eeneste Stæd, hvor meere end een Regne- og Skrive-Skoele i et Sogn kunde holdes

---

¹⁾ »Det var bedre, at den Ungdom, som skal til Land-Væsen, Krigen, Søen og Professioner, blev efter en god Øvelse i Reg. De Tri i heele og brudne Tall, veyledet i de første og eenfoldige Geometriens Grunde, til at kiende og tegne Figurene som en god Øvelse til Nethed i Hænderne ved Brug af Circul og Linial«. (Arithmetica tyronica, 2. Opl. Kbh. 1748).

nødvendig § 20. Men var der saa store Skoele-Huuse indrettede, saa blive store Skoeler aldtid de beste: thi der kand Disciplerne inddeeles i flere Classer § 25, holdes flere Medhielpere § 26 og 31 og følgelig flere unge og fattige Studiosi have Leylighed til at habiliterer sig, førend dem en Skoele blev betroet § 18. Og derved blev Kiøbenhavn's Skoeler det største Seminarium § 27, hvorfra andre Kiøbstæder kunde forsynes med saadanne Kløkker § 31, der tillige kunde være habile Regne-Mestere § 28 og 29.

22. Kunde Kløkkerne i Kbh. ey have Tiid og Leylighed til at informere, saa synes det billigt, at noget af deris store Indkomster blev destineret § 32 til gode Skoelers Indrettelse; thi uden andet Fond at naae Maalet, er ingen bedre Middel, end at Degne- og Kløkker-Indkomme bør tillige skaffe os habile Skoeleholdere; og ligesom til Arbeydets Fremgang er ingen bedre Middel end Separationen § 20 og Classe-viis Information § 27, hvormed vi kand have gode Skoeler, Saa er og bliver Medhielperes Anordning det eeneste sikkere Middel til at faae og beholde gode Skoeler; thi saa umueligt Professioner enten kunde bestaae eller voxe, dersom derved ingen Mester lærde og holdte Svenne og Dreng, saa umueligt kand alle Stæder bestandigen faae eller beholde delige Lærere til Kiøbstæd-Skoeleholdere, dersom ingen Anstalt og Leylighed bliver, hvorved de kunde dertil præpareres og habiliteres.

23. Da det disværre! ikke kand nægtes, at jo den største Deel af Fattiges Børn ere uskikkelige, som er en stor Aarsag til andre Folkes Frygt for publique Skoeler; Saa er det nødvendigt og meget tienligt, at der i hver Kiøbstæd (ligesom her i Aarhus) blev stiftet en a parte fri Skoele for de Fattiges Børn ¹⁾. Men hvor hertil (som i de mindste Kiøbstæder)

¹⁾ Oprettet 1749 af Biskop P. J. Hygom i en Fløj af Byens Hospital. (Se Chr. Buur: Anf. Skr., S. 74 f.).

ey blev Ævne, da i det mindste en fri Læse-Skoele. Da de imidlertid blev saa store, at de ved alvorlig Disciplin kunde holdes til Lydighed og Skikkelighed, til at være uden Forargelse i Byens Hovet-Skoele.

24. Hvor og naar denne nyttige Anstalt bliver giort, at en Lærere for de fattiges Børn har et Leve-Brød, der burde Ham aldrig tillades at modtage andre for Penge; thi Hand haver overflødig nok at rykke udi med de fattige, der meest ere Læse-Børn, som giver et uendeligt Arbeyde; Saa at ingen kan troe, at hand uden Tab for de Fattige kand have andre for Betaling.

25. Ingen vil meere imodstaae en Skoele-Reformation end Kiøbstædernes rige og formuende Indbyggere, foregivende, at deris Børn lærer ondt af gemeene Folks Børn. Men mand kunde spørge: Hvorfor lader mand gemeene Folkes Børn blive saa onde? Hvorfor lader mand Ungdommens Opdragelse i Kiøbstæderne alleene komme an paa Forældrene og Skoelimesterne? § 41, 42 og 43. I stædenfor at mand troer, hvad slette Forældre siger om Skoelimesteren, saa burde mand komme i Skoelen og høre, hvad hand havde at sige om Dem og deris Børns Skolegang og Forhold. Og befale Ham at giøre det, Forældrene ey vil, og hand ey tør § 13. Da gemeene Folkes Børn nok maatte lære Skikkelighed i Skoelen og være andre uden Forargelse.

26. Mand kand med Sandhed sige, at ligesom Disciplinen i forrige Tider er bleven misbrugt, saa er den nu i Kiøbstæderne afskaffet; Tilforn tyranserede ufornuftige Lærere over Børnene; nu tyranserer uforskamede Forældre over Lærerne; Tilforn misbrugte mand Salomons Regler, nu er Folk klogere end Salomon og vil have Tugtens Riis gandske afskaffet. Hvoraf mand seer, hvor magtpaaliggende det er, at Skoele-Forstandere havde Øye paa Skoelene og ballancerede Disciplinen i sin rette Brug.

CHRISTIAN CRAMERS
 FORSLAG TIL EN
 ANORDNING OM DE DANSKE SKOELER
 I AARHUUS.

Da Erfarenhed viiser, at Skoelerne her i Byen til Ungdommens ubodelig Skade er i en slet tilstand og U-orden, saa har Vi underskrevne Skoelernes Inspecteurer her i Aarhus af Kiærlighed for den almindelige Byens Ungdom eftertænkt og overvejet, at til Catechisation, Regning og Skrivning kan umueligt have den nødvendige Tiid og Roe, hvor Læse-Børn tillige underviises, og at de smaae Børn ingenlunde kan nyde den nødvendige og idelige Forelæsning, hvor Læreren skal iagttage de større i Regning og Skrivning, hvorfor Vi (i Exempel af andre Steder, hvor Skoelerne florere) har eragtet høi nødvendig at separere Ungdommen i Regne Skoeler og Læse Skoeler og derom gjør følgende Anordning:

1. Her skal efterdags være 2de Regne- og Skriver-Skoeler, som tillige skal undervise den større Ungdom i sin Christendom, og skal have hver sin Under-Mester, som med Ungdommen skal møde til Søndags Catechisation hver i sin Sogne Kirke, Sangen før og efter Catechisation at forestaae og i Præsternes Forfald selv at catechisere.

2. Dernest skal her være 4re læse Skoeler, hvor de smaae Børn skal lære at læse Dansk-Prænt, øves i de Eenfoldigste Spørgsmaale og udenlæsning i Catechismi 5 Parter og Bord-Læsning tilligemed Morgen- og Aften-Bønner.

3. Regne-Skoelerne skal være ungefær midt i Byen, men Læse-Skoelerne fordeeles i Gaderne til de smaae Børns Comodite. Regne- og Skrive-Skoelerne maae være bekvemme og have nødvendig Rum, lyssen og udgang, have store, faste og brede Borde og Bænke, at Skrivningen kan forrettes reentligen og Ordentligen.

4. I Regne-Skoelerne maae ingen antegnes, førend de forsvarlig kand læse Prænt, og i Læse-Skoelerne maae ingen befatte sig med Regning og Skrivning; hvo herimod Handler, skal uden Skaansel betale i Mulct til fattig Cassen for hver Discipel 10 rd. eller forbydes at holde Skoele, og skal dette saa stricte holdes, at det under lige Straf skal være Regne-Mesterne forbuden at lade deres egne smaae Læse-Børn komme i Deres Skoeler.

5. Naar Regne-Skoelerne saaledes ere friede fra den u-Roe og Tids-Spilde, som de mindste Børn foraarsager, saa skal Skoele-Øvelsen med des større Fliid, lyst og Alvorlighed drives og fortsættes, først i Almindelighed og for det andet i særdeleshed.

6. Den almindelige Øvelse skal bestaae deri, at der først hver Morgen efter Bøn læses et Capitel i Bibelen, og det efter den Maade, som Cramer i Fortalen af sin Regne-Bogs andet Oplag har erindret. 2det skal en halv Time hver Morgen Catechiseres over det Støkke af forklaringen, som Disciplerne Aftenen forhen har lært hiemme.

7. Til den særdeles Øvelse at fortsætte skal Disciplerne inddeles i 3de Classer. 1ste. De, som alleene skrive og og hvilke saasnart mueligt lære at kiende Tall og memoirere Deres Tavle etc. 2det. De, som Regner de 4re Specier i heele og brudne Tall, tillige med Forklaring om Myndt, Vægt og Maals indhold etc. 3die. De, som Regne Reg. De Tri med videre; Thi det er umueligt at fremme en heel Skoele, med mindre Arbeidet Classe-viis foretages.

8. Imidlertiid de 2de Classer i all Roe og Stilhed øver sig i det dem foresaadt, skal Læreren alternatim foretage den 3die og ved Examen af Spørsmaale og Gjensvar i Almindelighed forklare og Oplyse dem de Ting, de bør begribe med mundtlig Discurs. Særdeeles skal den 3die Classe paa den maade flittig øves til at fatte Regnings Grunde, hvortil

Læreren skal vorde anlediget ved endeel skrevne Spørsaale om Regne Konsten, som skal vorde meddeelt for at føre Disciplerne til Gemyt og Begreb.

9. Hvordan Skoelerne i øvrigt skal øves og holdes, derom skal dem i Anledning af Cramers foreslagne Methode vorde meddeelt en Instrux til Veyledning for nye Skoeleholdere og Forbud for de egensindige, som hidindtil har forvildet Ungdommen.

10. Som man saaledes haaber at see Ungdommen forsvarlig forsynet, saa maae enhver, som fornærmer Byens antagne Skoeleholdere og uden Tilladelse anmasser sig at holde og øve Information for flere end een Mands Børn i Forældrenes Huus, vidst vendt sig den Straf, som Forordningen af 1708 allern. befaler os at paalægge.

11. Ligesom alle ere lige deelagtige i Kirkens gode, endskiøndt Præsten Subsisterer ved de formuende, saa vil man og formode, at de Velhavende viiser sig meere goddædig med Skoeleløn end de af mindre Formue, i hvilken Betragtning og til desmeere Lyst og Subsistence holdes billigt, at Regne- og Skrive-Mestere for 1 Discipel i det mindste nyder qvartaliter

.....af Kiøbmands Standen
 .....af Haandværks Standen
 .....af mindre Formuende.

Foruden Ildpenge og andre smaaeting efter enhvers Ævne og Godhed for sine Børn til Lærernes Opmuntring.

12. Herimod forsikres, at der skal vorde holdt et Skarp Indsigt mod Skoeleholderne, enhver alvorlig tilholdt at giøre sin Pligt, og i mangel deraf Straffes og Afskaffes, til hvilken ende Regne-Skoelerne 2de gange Aarlig skal vorde besøgt af en Præst, Magistrats Person og Inspecteur ved fattig-Cassen eller Overformyndere, da Læreren skal levere en

Prøve-Skrift for hver Discipel og lade tegne i Siffer-Bøgerne til Erfaring om Disciplernes fremgang til nest forestaaende Paaske eller Michels-Dags Skoele-Visitats.

Ovenstaaende Anordning at være rigtig efter Originalen, som min Fader har efterladt test^e

Aarhus, den 27. October 1766.

Cramer.
